

exklusivt

ETT NYHETSBRÄV FRÅN STRÖM & GULLIKSSON OCH ADVOKATBYRÅN GULLIKSSON

NR 2/10

En hjälte med tusen ansikten

Den 10 april i år var det exakt 300 år sedan världens första upphovsrättslag, engelska "The Statute of Anne" som uppkallats efter Queen Anne, trädde i kraft. Syftet var att ge lärda män ekonomisk stimulans att skriva nyttiga böcker. Jubileet ger oss anledning att fundera över vad upphovsrätt innebär och vad som kan skyddas. Var går gränsen mellan original, kopia och plagiat när skaparna i varje generation står på föregångarnas axlar?

Det påstås ibland att det bara finns sju arketypiska grundberättelser, även om Goethe hävdade att de var 36. Det är en definitionsfråga. Är grundhandlingen att någon blir förörrättad och söker hämnd, eller att en ung dam börjar arbeta i ett gammalt spökhäus och blir skrämdd från vettet, inser man att huvudpersonen kan ha tusen olika ansikten. Man talar om så kallad verkshöjd, det vill säga att skaparens säregna sätt att uttrycka något kan skyddas. Det gäller dock inte de idéer eller fakta som verket innehåller.

Kravet på originalitet och individualitet hos ett verk kräver ett visst minsta mått av intellektuell ansträngning och att det konkreta resultatet har ett visst mått av originalitet och individualitet. Om två personer kan skapa samma alster oberoende av varandra, saknar verket den originalitet som krävs för att kunna få skydd.

Är det då omöjligt att få upphovsrättsligt skydd för en grundhandling? Låt oss ta en närmare titt på några exempel ur historien för att utröna vad som gäller i praktiken.

Att vara eller inte vara

Grundhandlingen i Hamlet är ynglingen som spelar galen när han hämnas moderns svek och mordet på sin far. Grundberättelsen hittas första gången i den fornnordiska Sköldungasagan och handlar då om Rolf Krake. I den danske historieskrivaren Saxo Grammaticus danska historia från år 1200 finns samma grundberättelse, men den handlar istället om Hamlet, vars namn på fornnordiska betyder "den galne".

På 1570-talet vidareutvecklades berättelsen av den franske författaren François de Belleforest, men Shakespeares Hamlet från 1599 är ändå ett självständigt verk. Faderns vålnad och teater-

truppen är några av de dramatiska element som han suveränt lade till i skådespelet och gestaltningen är Shakespeares egen med odödliga citat som "Att vara eller inte vara" och "Gå i kloster, Ofelia". Vem skulle drömma om att förneka hans upphovsrätt till dem? Men eftersom Shakespeare skrev Hamlet långt innan den första lagen om upphovsrätt blev verklighet, har någon rättsprocess aldrig varit aktuell.

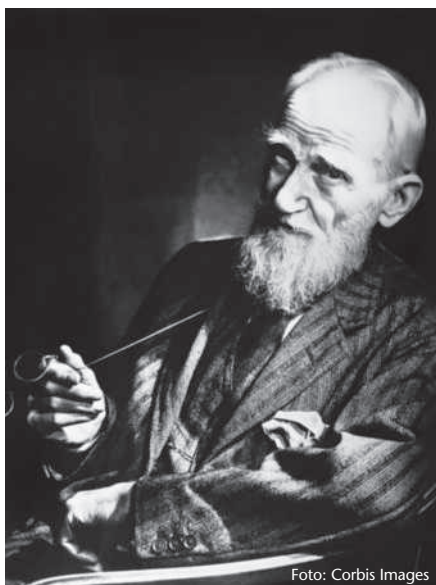

Foto: Corbis Images

Ett vad som aldrig blev av

År 1913 hade skådespelet Pygmalion en bejublad premiär. I detta, den engelske författaren George Bernard Shaws mest spelade verk, slår språkprofessor Higgins vad om att han ska kunna förvandla den enkla blomsterflickan Eliza till en fin dam i societeten. Succén lockade till efterföljd. Bland annat skrev skådespelaren och filmcharmören Edvin Adolphson på 1920-talet stumfilmsmanuset "Ett vad", där han själv tänkte spela huvudrollen. Han skulle spela hamnsjäaren som blir upptagen i en stockholmsk överklassmiljö, där han snabbt får framgång men ändå till slut vänder tillbaka till hamnen. "Ett vad" blev emellertid aldrig inspelad. År 1935 producerades däremot en annan film, "Kanske en gentleman", på samma tema. Adolphson stämde då manusförfattaren Theodor Berthels och filmbolaget för intrång i hans föfarrättigheter.

Adolphson vann i Stockholms Rådhusrätt och tilldömdes ett skadestånd, men båda parter överklagade. Svea Hovrätt fann att likheterna berodde på den gemensamma grundidén, men att manuskripten i övrigt var så olika att det inspelade manuset inte kunde betraktas som en bearbetning av Adolphsons. Målet togs även upp i Högsta Domstolen, men där dömde man på samma sätt som i Svea Hovrätt.

Shaws rättigheter till Pygmalion-temat prövades aldrig, eftersom domstolarna ansåg att dess grundidé saknade individuell prägel och att efterföljarna hade skildrats i helt olika miljöer, med skilda persongallerier och olika slut.

Deckarförfattare använder ofta samma huvudpersoner i sina böcker. Ju mer detaljerat de beskrivs, desto större är sannolikheten att de ska få skydd. Överflyttat på Pygmalion innebär detta, att om Adolphsson respektive Berthels inte använt en hamnsjäare, utan i stället hade haft en blomsterflicka och en språkprofessor, hade deras verk förmodligen gjort intrång i Shaws rättigheter.

"Den som säger sig känna kvinnorna är ingen gentleman" är ett av många fina citat av Nobelpristagaren G.B.Shaw.

"Sista brevet till Sverige" är sista delen i Mobergs invandrarsvit.

Kristina från Duvemåla

I början av 1990-talet satte ABBA-legenderna Benny Andersson och Björn Ulvaeus igång med att arbeta på en musikal byggd på Vilhelm Mobergs romansvit om utvandrarerna. Därför var det självklart att först få tillstånd från Mobergs dödsbo. De engagerade regissören och författaren Carl-Johan Seth att skriva manuset, men Seths manus underkändes när musikalen skulle sättas upp på Malmö Musikteater. Regissören Lars Rudolfsson och dramaturgen Jan Mark sattes in för att rädda projektet inför urpremiären 1995.

När Kristina från Duvemåla skulle sättas upp på Broadway, och det började handla om stora belopp, uppstod en tvist som slutade i Stockholms tingsrätt. Bland vittnena fanns till exempel producenten och Dramatenchefen Ingrid Dahlberg som gav sin bedömning av hur de båda manuserna skilde sig åt.

År 2007 föll tingsrättens dom och det visade sig att rätten gick helt på Benny Anderssons och Björn Ulvaeus linje. Rätten fastslog att dramatikern Seth inte hade någon upphovsrätt till Kristina från Duvemåla och att musikalen inte byggde på hans manus.

Det är alltså viktigt att komma ihåg att det inte krävs genialitet och estetiska eller konstnärliga kvaliteter för att få upphovsrättsligt skydd. Även "dålig" konst kan erhålla skydd. I fallet Kristina från Duvemåla var emellertid de olika manuserna alltför olika. Man kan också anta att den ideella upphovsrätten spelade en stor roll i denna tvist, alltså rätten att bli omnämnd som upphovsman. Upphovsmannens stolthet är avgörande i många fall.

Räddaren i nöden

Jerome David Salingers debutroman "The Catcher in the Rye" från 1951 är en modern klassiker, en kulturbok som sålts i 35 miljoner exemplar. Salinger, som dog i januari 2010 – 91 år gammal – var en närmast eremitartad person som inte publicerat något verk efter 1965. Han avvisade flera erbjudanden från kända producenter att filmatisera sina verk och bekämpade energiskt och beslutamt alla försök till intrång i sin författarrätt.

Sommaren 2009 stämde han den unge svenske författaren Fredrik Colting, som skrivit en uppföljare, "60 Years Later". Bokens huvudperson är den 76-årige Mr C, det vill säga en åldrad version av den revolterande tonåringen Holden Caulfield, som är huvudperson i "The Catcher in the Rye". Coltings bok hade getts ut i Storbritannien i maj 2009 och skulle enligt planerna kort därefter släppas i USA. En federal domstol i New York beslutade i juni 2009 om ett preliminärt förbud att sälja Coltings bok i USA. Domstolen motiverade sitt beslut med att Mr C uttryckte i stort sett samma känslor och hade samma personlighetsdrag som Holden Caulfield. Han använde samma eller ett obetydligt förändrat språk och hade samma vänner. Flera scener i romanerna utspelades dessutom på exakt samma platser.

Colting försvarade sig med att Holden Caulfield hade fått en så stark genklang i samtidskulturen att Salinger hade mist kontrollen över honom och inte kunde hindra Caulfield från att leva vidare i andra verk. Han hävdade också att Salinger själv var den verkliga huvudpersonen i boken "60 Years Later", som skildrar hur en åldrad författare blivit fånge i sitt eget verk.

Domen överklagades till högre instans, men även appellationsdomstolen ansåg att "60 Years Later" gjorde intrång i Salingers upphovsrätt.

Ett annat exempel på ett upphovsrättsligt mål med oväntat utfall gäller en uppslagsbok med triviakunskap kontra spelet Trivial Pursuit. I spelet

förekom 22 procent av uppslagsbokens frågor och 32 procent av dess faktainnehåll. Domstolen ansåg ändå att verken inte gav liknande intryck. Bland annat var innehållsförteckningen, arrangemanget och urvalet olika.

Passion för processer

Man kan konstatera att striden om upphovsrätten har skärpts under de senaste trettio åren. Att processa om upphovsrätt har blivit en passion i Hollywood. Nu strider man om rätten för utövande konstnärer och skådespelare att bestämma om inspelningar, utsändningar och återgivning av deras egna föreställningar. Detta hindrar inte andra skådespelare från att uppföra samma pjäs eller spela in samma film. Inte ens om skådespelaren skickligt imiterar originalartisten.

Man strider om köpet av librettot till en tvåopera också innebär rätten att använda huvudfiguren i andra verk och i andra sammanhang. Man slåss om samplat ljud som ingår i en hitlåt. Man rekommenderar popband att skydda sitt namn, så att det inte kommer i orätta händer om gruppen splittras och artisterna går skilda vägar. Livet är med andra ord betydligt mer komplicerat numera.

Även om det upphovsrättsliga skyddet blivit allt starkare och det är svårare att bedöma vad som är tillåtet och inte tillåtet, är det viktigt att komma ihåg att allt konstnärligt skapande influeras av tidigare upphovsmän. Därför kan det vara värt att påminna om Esaias Tegnér's ord i dikten "Vid svenska akademiens femtiåra minneshögtid den 5 april 1836":

"All bildning står på ofri grund till slutet, blott barbarit var en gång fosterländskt".

Boktips: "The Seven Basic Plots" av Christopher Booker innehåller en spännande mångfald av exempel på de sju grundintrigerna från folksagor och myter, klassiker, teaterpjäser och romaner till dagens filmer och TV-såpor.

Google™

Fritt fram att sälja varumärken som sökord

Google begår inte intrång i varumärkesrättigheter när de säljer varumärken som sökord i sin AdWords-tjänst. Det förklarar EG-domstolen i ett utslag nyligen.

Däremot får en annonsör inte använda sökorden för att sprida reklam som inte klart informerar om det kommersiella ursprunget för varorna eller tjänsterna i reklamen.

EG-domstolen säger också att Google inte kan vara ansvarigt om söktjänsten enbart har en teknisk, passiv eller automatisk roll när den pekar på en länk.

Det är den franska lyxtillverkaren Louis Vuitton som i Frankrike har anmält Google för att olagligen sälja firmans varumärken som sökord.

IMHO in my humble opinion

Varning för tankevirus

Informationsteknologins utveckling har bidragit till en cancerartad utbredning av extrema idéer och ideologier. Dualismen i de tekniska framstegen är uppenbara. Vi bär med oss en encyklopedi av kunskap i mobiltelefonen, samtidigt som fundamentalistisk propaganda sprids ohämmat i stora nätverk.

Den brittiske evolutionsforskaren Richard Dawkins myntade begreppet "memetik" – själens motsvarighet till genetik. I boken "The Selfish Gene" förde han fram tanken att en individ är en överlevnadsmaskin som varje gen utnyttjar i sin strävan efter största möjliga replikering. Han menade att samma sak gäller inom kulturens evolution, där genens motsvarighet utgörs av ett så kallat mem, det vill säga ett mentalt virus som självreproducerar sig och växer exponentiellt på samma sätt som en kärnexplosion.

En av memetikens viktigaste lärdomar är att våra tankar inte alltid är våra egna. Vi fångar upp dem och blir infekterade, utan att på förhand kunna avgöra om de är goda eller onda. Därefter invaderar de oss och åstadkommer en mental programmering som påverkar våra liv utan att vi märker det.

Nyheter som replikeras i miljarder kopior är en bra grogrund för tankevirus. Media försöker upprätthålla en myt om oberoende och objektivitet, men det är omöjligt för en journalist att frigöra sig helt från egna livserfarenheter och grunduppfattningar. Dessutom är nyhetsmedierna inriktade på att bli köpta och lästa och de måste använda de rätta mentala tryckknapparna för att överleva ekonomiskt. Goda nyheter säljer inte, men det gör olyckor och elände.

Idén om förändring är nog det mest utbredda viruset i media just nu. Inte minst visade Barack Obamas presidentvalskampanj att "change" ligger i tiden. Hans health care-kampanj utformades dessutom som en "trojansk häst" för att sälja in en idé som det annars hade varit svårt att få acceptans för: "We all want freedom! We all want democracy to work for everyone! We all want every American to have the opportunity to pursue the American dream! And we all want a national health care system that makes that possible."

Detta kanske kan betraktas som ett godartat virus, då det förmodligen har ett gott syfte. Problemet är att det ligger i virusets natur att dölja sitt syfte. Vi måste alltså försöka värja oss så gott det går mot myter och felaktig information.

Jonas Gulliksson

exklusivt

Ett nyhetsbrev från Ström & Gulliksson och Advokatbyrån Gulliksson

Utgivning: 3-4 gånger per år

Idé och text: Olle Benner

Text och projektledning: Jessika Nord

Layout, bild och original: Jan Emzén

Konstverk: Bjørn Bjørnholt

Tryckeri: Tryckfolket

Upplaga: 14.500 exemplar

Ansvarig utgivare: Jonas Gulliksson,
Advokatbyrån Gulliksson

Redaktion:

c/o Ström & Gulliksson

P O Box 4188

SE-203 13 Malmö

Sweden

Fax +46 40 23 78 97

E-mail exklusivt@sg.se

Ström & Gulliksson

intellectual property consulting

Malmö +46 40 757 45

Helsingborg +46 42 21 80 08

Lund +46 46 19 05 00

Ronneby +46 457 38 63 90

Stockholm +46 8 24 05 10

www.sg.se

GULLIKSSON

Malmö +46 40 664 44 00

Helsingborg +46 42 19 84 60

Lund +46 46 19 05 20

Stockholm +46 8 24 93 00

www.gulliksson.se

© Ström & Gulliksson AB
& Advokatbyrån Gulliksson AB 2010